

מראשותיו וישתכר ברווח כה גדול? — ניתן לפרש, שהיה סמוך ובטוח, כפי שבאמת כך היה, שלא יפסיד מאומה על ידי שמונע צער מאביו, ונמצא שאין כאן באמת רווח אם יעירנו. וכן משמע מסוף המעשה, שלא בקש תמורת הפרה אלא 'אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא', ומה טעם לא ביקש יותר אם היא שוה כן — לפי שידע בודאי שאותה פרה לא באה לו משמים אלא בשביל מצוה זו. ואפשר שמה שאמרו (להלן לט:): 'למען ייטב לך' לעולם שכולו טוב, 'הארכת ימים' לעולם שכולו ארוך — בישראל אמרו, ואילו בגוי מובטח לו שכר גשמי בעולם הזה, וכענין שאמרו שלרשעים נפרעים בעולם הזה כדי לטורדום מן העולם הבא (ע' להלן לט:). ועוד, על דרך שאמרו בתפילת שלמה, שביקש על הנכרי שייענה ככל אשר ישאל, מפני חילול ה', משא"כ גבי ישראל. וכן כאן, יראה שכרו מיד, שלא ילעז על שכר ועונש האמורים בתורה.

(ע"ב) 'חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו... איסתייעא מילתיה ודרש אבימי מזמור לאסף' — יש לפרש כוונת המאמר, שלכאורה יש לשאול על הנהגתו זו, לרוץ בעצמו לפתוח לאביו, והלא

אין מבטלין תלמוד תורה למצוה שיכולה להעשות על ידי אחרים, וכאן הרי בניו יכלו לפתוח לו? ואמנם ב'שער הציון' (רנ,ט) הסתפק אם כלל זה שאין דוחין ת"ת במצוה שאפשר לקיימה ע"י אחרים, נאמר רק במצוה שאינה מוטלת עליו בדוקא, כגון גמילות חסד, אבל מצוה המוטלת עליו, אם כי יכול לעשותה ע"י שליח, שמה משום 'מצוה בו יותר מבשלוחו' יש לבטל מן הלימוד. אך נראה, שכיבוד אב ואם שאני, שאמרו (מגילה טז; טשו"ע יו"ד רמ, יג) שתלמוד תורה גדול מכבוד אב ואם, מיעקב אבינו. [ואפשר הטעם לפי שהיא מצוה מתמשכת ואינה חד פעמית ונמצא בטל מן התורה הרבה. ויש לדון לפי זה לשאר מצוות כיו"ב]. ואם כן, כיון שיש אפשרות שתתקיים המצוה ע"י אחרים, מדוע ביטל מלימודו תדיר? ועל זה אמרו, שבאמת לא בטל מלימודו אפילו שעה אחת, אלא אדרבה, סייעו לו מן השמים שבאותו יום שנתעכב בגללו, בעודו גחין עליו, דרש 'מזמור לאסף'. (ע"ע חידושי הגר"ר בענגיס ח"ב יח, ג. על הקשר בין מזמור זה לאותו מעשה — ע' מהר"י בירב; מהרש"א; פני יהושע; קדושת השבת (לר"צ הכהן), ז ד"ה והוה).

'אשרי מי שלא חמאן... וכן אביי' — כתוב בספר יוחסין (מובא במהרש"א): 'אביי' — ראשי תבות: אשר בכ ירוחם יתום'.

דף לב

'משל אב... משל בן' — כתב המהר"ק (קסו. והביאוהו הפוסקים — יו"ד סוסי"רמ) אודות בן החפץ לקחת לו אשה פלונית, ואביו אינו מרוצה בדבר — אינו חייב לשמוע בקולו. ונימק הדבר בכמה טעמים: אפילו למאן דאמר 'משל בן', במקום שיש לו צערא דגופא, כמו מניעת נישואי אשה שחפץ בה — אינו חייב. ועוד, קרוב להיות הדבר כמצוה לעבור על דברי תורה, לפי שמצוה לאדם לישא לאשה שהוא חפץ.

והוסיף נימוק שלישי; אין בכלל מצות כיבוד אלא כאשר יש לאב הנאה ישירה מהדבר שמבקש, כגון להאכילו וכו', ולא בשאר דברים.

סברה זו מוזכרת בראשונים (ביבמות ו) לענין נידון אחר. וכבר כתבו אחרונים לבאר דבריהם: לא שאין בדבר מצוה כלל, והלא אין זה קל ממה שאמרו 'לא יסתור את דבריו' אפילו בסתירת דברים

שבדעות בלבד, כל שכן כשמסרב לעשות ציוויו. [ובמחזור ויטרי (עמ' 527) הגירסה: 'לא יעבור על דבריו']. ועוד, הלא גם נחת רוח זו, שאמר ונעשה רצונו, גם היא בכלל הנאה של כבוד. (ע' בהגר"א יו"ד רמ, לו; רעק"א — פסחים סח. וע"ע יוסף דעת — יבמות ו).

אלא עיקר טעמו של המהרי"ק — פירש החזון-איש — הוא זה: ישנם דברים הנוגעים לחיי הבן עצמו ואין להם קשר ישיר לאב, ועל האב לבטל רצונו מפני רצון בנו. וכשם שאינו חייב לתת מתנות לאביו מפני שהאב חומד את הפציו, אפילו לדעת האומר 'משל בן' [כמו שאינו מחויב בהעדפה]. ולכן אין האב יכול לכפות דעתו על הבן, שלא לישא אותה שהבן חפץ בה. ועוד, שמצוה באשה שהוא חפץ, כמוש"כ המהרי"ק.

בשאלה שהובאה לפני המהרי"ק ז"ל מדובר שרננו על אותה אשה שקלקלה עם הבן בעודה אשת איש, והיה בדבר ולזול לאב ולמשפחה כולה, אם ישאנה הבן. ובוה הורה שכל שעל פי דין היא מותרת לו, אין לו לחוש לכבוד אביו, כנזכר. וכבר העיר על כך בשו"ת שבט הלוי (ח"ב קיא, יז) שמשמע מדבריו שאפילו באופן של בזיון כזה, כל שאין איסור בנישואין, הצדק עם הבן. והוסיף: 'והוא חידוש בעיני. וצריך עיון. וכל פעם שבאה שאלה כזאת לפנינו, אני מחמיץ הדין וממתין אולי יראה הבן צדקת האב אם הוא טוען כבוד-משפחה, ואף על פי דהדין עם הבן — אם אין פסול מעיקר הדין, ודו"ק'. עד כאן לשונו.

ויש להעיר שבשו"ת משיב דבר (ח"ב ג) כתב שאם יש בזיון לאב בנישואין אלו — חייב הבן לשמוע בקולו, שבאופן זה ודאי לא גרע מכיבוד של האכלה וכד', שהבן מחויב בו. וגם אינו נחשב כאומר לו לעבור על המצוה בכך שלא ישא אשה שחפץ בה — כי אין רשות משום כך לבזות ולצער את האב. וצריך עיון, הלא בדברי מהרי"ק מבואר להפך.

'כדי שיטול ארנקי ויזרקנו לים בפניו ואינו מכלימו. ואי אמרת משל אב, מאי נפקא ליה מיניה' — יש לעיין, אפילו אם משל בן, הלא אמרו לעיל שאין הבן חייב בהעדפה, ואין לך העדפה גדולה מזו? ועוד, לא אמרו 'משל בן' אלא כשאין לאב, אבל כשיש לו, אין הבן חייב להוציא ממון משלו? ויש לומר, אמנם אין הבן חייב ליתן לאב ארנקי כדי לזרוק לים (וצ"ע מדברי התוס'), אף על פי כן, אם נטל האב לזורקו, ובא הבן לעקור מידו של אביו, ובוה יכלימונו — על אותה הכלמה מוזהר הבן, כיון שמניעה מהכלמה זו אינה נידונית כהעדפה. והלכך, אם נוקטים משל בן — מוזהר הבן שלא להכלימו, אבל אם משל אב — אינו חייב להפסיד ורשאי להכלימו. גרסת הרי"ף 'להכלימו שאני' — כלומר, אפילו למאן דאמר 'משל אב', אינו רשאי להכלימו הגם שהבן מפסיד בכך. (חזון איש, קמח)

'ודלמא רתח וקעבר אלפני עור לא תתן מכשול?' — דמחיל ליה ליקריה' — חקרו האחרונים מאימתי חל איסור 'לפני עור', האם בעת נתינת המכשול לפניו, וגם אם בסופו של דבר לא נכשל, עצם נתינת מכשול לפני העור — זהו האיסור. או שמא אין האיסור אלא כשנכשל. ודברי הגמרא כאן מתפרשים באופן שונה לפי כל אחד מהצדדים האמורים; 'ודלמא רתח' וכיון שיש חשש כזה הרי עבר בודאות על 'לפני עור', גם אם לבסוף לא רתח. או: ה'ודלמא' מתייחס גם על העבירה; שמא ירתח, ואם ירתח נמצא שעבר על הלאו. ונחלקו האחרונים בשאלה זו. הרחיב בדבר בשו"ת פרי יצחק (ח"ב מט). וע"ע באגרות משה (יו"ד ח"א עג) במה שדן מכאן על לאו ד'לפני עור' בספק. וע' עוד בזה בחדושי הגרז"ר בענינים ח"א ה,ה.

התוספות שאלו, מה בכך שמחל על כבודו, הלא הבן אינו יודע זאת, ולפי דעתו הוא עובר, כמו המתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, שצריך כפרה? והעמידו באופן שהודיע לו מקודם על מחילתו.

הריטב"א בחידושו תרץ, שבלאו זה של 'לפני עור' אין מחמירים במקרה כזה — כדי לנסותו ולהדריכו בדרך ישרה אם רתח.

בשו"ת שבט הלוי (ח"ב קיא,ה) העיר על דברי הריטב"א, ולא ירדתי לכוונתו. ולעצם הסברא אפשר לפרש שבאיסור ד'לפני עור' כלולים שני ענינים; גרימת העבירה שתבוא לעולם. וגם נתינת מכשול [מכשול רוחני] לחברו. (וכבר האריכו בשני גדרים אלו בספרי האחרונים. ע' ביוסף דעת ע"ו 1). ובמקרה שלפנינו וכיוצא בו, שלפי האמת אין כאן חטא, אלא רק לפי כוונתו ודעתו של הנכשל, הרי בעצם אינו גורם לעשיית עבירה אמיתית, אלא שבכל זאת יש כאן נתינת מכשול לעויר, כי עלול לעשות מעשה שיענש עליו, ולא גרע זה מנתינת עצה שאינה הוגנת. אמנם, לענין זה שהוא בין אדם לחברו, מועיל מה שמטרת ה'הכשלה' הזאת נעשית לטובתו ולחינוכו. על כן, בצרוף שני הדברים: א. אין כאן 'חטא' אמיתי. ב. טובת ה'נכשל' — בהצטרפות שני אלו, בטל האיסור. ודוק בלשון הריטב"א.

ודילמא משום הכי לא רתח? — **דעבד ליה בשעת ריתחיה'** — יש מי שפירש שעתה חוזר בו הגמרא מהתירוץ הקודם, ולעולם לא קרע בפומבייני, ואעפ"כ לא עבר על בל תשחית, משום שעושה כן 'בשעת ריתחיה' — פירושו, שעושה להטיל אימה בביתו, שאז מותר הדבר, כי זו קריעה לצורך ולתועלת — ע' שבת קה. (חדושי הגאון ר' ישעיה פיק)

'... כך כתוב בתורה! צעורי קא מצער ליה? אלא אומר לו, אבא, מקרא כתוב בתורה כך' — לפרוש רש"י, סבר המקשה שאומר לו: אבא, אין הדין כן, לפי שכך כתוב בתורה. ועל כך הקשה, הלא זהו ממש כאומר לו 'עברת על דברי תורה', והשיב המתירן שאינו מזכיר לו כלל את מה שעשה, אם כדין אם לאו, אלא מודיעו הדין, והוא יבין מאליו. ומדברי הרמב"ם (ממרים ו,יא) משמע שפרש אחרת; המקשה סבר שבניחותא הוא אומר, כאילו מודיעו שטעה, והמתירן תרץ שאומר כן בדרך שאלה, ואינו אומר שטעה, והוא דרך כבוד. (לחם משנה שם. וכהרמב"ם כן כתב המאירי (סנהדרין פ:), שיראה הבן בעצמו כמסופק ושואל, ע"ש).

(ע"ב) 'אין, תורה דיליה היא...' — בשו"ת משיב דבר (להנצי"ב. ח"א כד) דן אודות רב גדול שצוה לפני מותו שלא להדפיס ולפרסם תשובותיו והוראותיו. וכתב, אף כי אמרו שהתורה שאדם עמל עליה נקראת על שמו, והרי היא נתונה אצלו ב'מתנה' (ע' עירובין נד. ונדרים לח.), ויכול להוריש וליתן זכות חידושו למי שירצה, כנחלה שאין לה הפסק (ע' ר"ה יב:), אעפ"כ אין לו רשות לאבד לגמרי את תורתו, שהרי התורה מצוה על האדם ללמד מתורתו לאחרים, ולכך אין לו רשות למנוע תורתו מכולי עלמא. על כן יש על היורשים להדפיס ולפרסם חידושי אביהם, אע"פ שצוה להם שלא לפרסמם.

(יש לדון שכל זה רק אם לא רצה לפרסם מפני הצניעות וכד', אבל אם אפשר שאינו שלם עם מה שכתב, וחושש בהם למכשלה, אעפ"י שידועה גדולתו בתורה וגם חידושו נראים ראויים ומועילים, אפשר שחייבים לשמוע אליו ולקיים רצונו, וכמו שבחייו היה רשאי מטעם זה למנוע פרסום חידושו. וצ"ב).

'אפילו הכי הידור מיעבד ליה בעו' — הגרי"ז מבריסק (בריש ספרו, וכן מובא בכתבים המיוחסים להגר"ח)

פרש לדעת הרמב"ם, ששני דינים יש בכבוד רב; דין כבוד רבו ויראתו, שחייב התלמיד לרבו. מקור דין זה הוא מאת ה' אלקיך תירא. ודין נוסף יש השייך בכל תלמיד חכם, שמצוה על האדם לכבדו, ונלמד מוהדרת פני זקן. ועל דין זה, השני, אין שייכת מחילה, כי אינו חיוב שחייב כלפיו, אלא היא מצוה כללית המוטלת על האדם, לכבד תלמידי חכמים. וזו כוונת הגמרא שחייב לו בכל אופן הידור, היינו, מדין והדרת הקיים גם לאחר מחילה.

וע' בספר אילת השחר כאן ובספר אמרות טהורות (לגר"ד וולפסון שליט"א. פסחים ג) מה שנשאו ונתנו בדברי הגר"ז. ובחידושי הגר"ר בענגיס (ח"ב מב, ד) כתב, שגם לאחר שמחל, אם מכבדו — עשה מצוה, אלא שאינו חייב בכך. כתב בחזון איש (כאן ולעיל לא): אין ראוי למחול בתמידות, כדמוכה בכמה מקומות בש"ס, שהקפידו על הכבוד — אלא משום שמחת נישואין וכיוצא בזה, רשאי למחול. וגם במקרים כאלו, צריך הידור, שלא יהא זלזול התורה.

'אפילו למאן דאמר נשיא שמחל על כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול...' — משמע בגמרא (ע' כתובות ז). שאסור למלך למחול על כבודו [ולא רק שהעם חייבים בכבודו גם לאחר מחילתו] — וצריך לפרש משום שכבוד המלך היא מצוה המוטלת גם על המלך בעצמו, כי ענינה כבוד המלוכה, הלכך הכל מצווים בה, המלך כעם. (עפ"י קובץ שעורים. וע"ע משך חכמה — דברים כב, כב).

'שנאמר שום תשים עליך מלך — שתהא אימתו עליך' — לכך ריבה הכתוב שימות הרבה (שום תשים), להזהיר לישראל שתהא אימתו עליהם, לפיכך אין כבודו מחול (עפ"י רש"י כתובות ז). ומהר"ל (בחדושי אגרות) פירש שהדיוק הוא מיתור תיבת עליך — שתהא אימתו עליך.

*

'הדר אמר רבא: אין, תורה דיליה היא דכתיב ובתורתו' — ידוע הדבר, שהיו גדולי עולם, שבא אליהם 'מגיד' לגלותם סתרי תורה, ולא חפצו לשמוע ממנו, אלא להגיע ולהשיג מה שניתן להם להשיג על ידי יגיעתם בלבד, כי רק העמל שהאדם משקיע בתורה, מקשרו ומאחדו עם התורה, ונעשית כשלו. וזהו מה שאמרו רז"ל 'לא יגעת ומצאת — אל תאמן', כי מה שמצאת ללא יגיעה — אינו שלך. (שיחות מוסר' מאמרים כב לט — תשל"ב).

'אמר רבא... הדר אמר רבא... —

פעמים רבות מאד מצינו בגמרא שרבא חזר בו מדעתו הראשונה, ואף בהוראות שהורה למעשה — בברכות לו: שם לו: ('אלא אמר רבא... אלא אמר רבא...'); שבת כז. עא. צב. קב. קיא. (וע"ש ברשב"א ה); לעיל מז: עירובין קד. פסחים יב: שם מ. (פעמיים); שם מ: שם קיז: יומא נז; סוכה מו. ר"ה כח. ושם ע"ב; ביצה ח: מגילה כו: (שלוש פעמים); יבמות כ: (ואיכא דאמרי: רב אשי); שם לו. מא. (פעמים); שם עו. שם קיד: כתובות ו: יא: סז. גטין עז: לעיל ט. וכאן; ב"ב קכו. מכות ח. שם ח: זבחים צד. שם צד: מנחות יב: שם צו; וע' חולין צה-צו; (וכ"מ שם עז. ע"ש), תוס' חולין מט: (ד"ה רב); בכורות נד: כריתות ז. נדה סח. תוס' רשב"א פסחים סג. ד"ה וכדרבא; [רי"ף כתובות ריש פרק יא].

עוד מצינו כמה פעמים בגמרא שר בא היה מורה הלכה למעשה, והיו שהשיבו על הוראתו ו'אבסיף', שנראה שטעה, אך לבסוף הוברר פרט מסוים באותו מעשה שלא היה גלוי מקודם לכן, והוברר שהוראתו קלעה אל האמת לאמיתתה. ומובא בספרים (מי השילוח פרי צדיק ועוד). שר בא בא משבט יהודה, והיתה בו התכונה והיכולת 'להריח' הדין כפי שהוא לאמיתו, לאו דוקא לפי הכללים הנגלים לכל, ולכן פעמים שחרגה ההוראה ויצאה מן הכלל. וע' בכל זה במובא בב"ב פא ובב"ב קלג. ויש להוסיף ממעשה דר בא עם אותו עני — בכתובות סז:א. אפשר אם כן שזהו פשר החזרות הרבות בהוראות להלכה שמצינו ביחוד אצל ר בא. כן מצינו מספר חזרות אצל אביי — שבת צב. כתובות לג. גטין ח: ב"מ ו: יז: ב"ב קלא. וכן רב נחמן (עירובין טז: גטין כג.). רב יוסף (קדושין לט. סנהדרין סא.). ר' ירמיה (ר"ה יג.). רבה (ר"ה יג.); רב דימי (שבת סג.); זעירי (חולין נו.); רב אשי (ב"ב קנז.); רב אשעיא (חולין נו.).

דף לג

'אין בעלי אומניות רשאים לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם' — יש מפרשים שמדובר במלאכת אחרים, ולכך אינם רשאים לעמוד, מפני הפסד בעלי המלאכה. (ומשמע שללא מיעוט הכתוב, היה עליהם לעמוד, ואעפ"י שהבעלים מופסדים — שהרי גם הם מחויבים בכבוד הזקן. ולא הקילו בפועלים משום הפסד בעה"ב אלא במצוות דרבנן, כגון ברכות וכד' — ע' ברכות טז). ויש מפרשים (עתוס' כאן ובחולין נד: ועוד) במלאכת עצמם, ולשון 'אין רשאים' משמעותה 'אין חייבים'. (עוד על לשון 'רשאי' במובן 'חייב' — עתוס' חולין נד: בכורות כח. ערכין כח: תענית יג: שפת אמת שבת לה:). והר"ן (בחולין נד:) צדד לפרש 'אין רשאים' כמשמעות הפשוטה ובמלאכת עצמם, ופרש טעם לדבר: כיון שכל בעלי אומניות פטורים, הרי אם יעמוד זה, ייראו כל השאר כמבזים תלמידי חכמים. וכן כתב הריטב"א (כאן) אלא שנתן טעם חדש: 'לפי שידעו חכמים שכל אדם עושה בזה לפנים משורת הדין, והיו עומדין מפניהם אף על פי שאינם חייבין, והיה להם ביטול ממלאכתם — אמרו שלא יהיו רשאים'.

א. סמך לשיטה זו מדברי הגמרא בחולין, 'ובעי למיקם מקמיה ולא שבקני'. ואפשר שלכל הפירושים מעשה זה מדבר במלאכת אחרים.
ב. מלשון השו"ע (יו"ד רמד, ה) משמע שאם רוצה לעמוד כשעוסק במלאכת עצמו — רשאי, כשיטת התוס' ושאר ראשונים ודלא כהר"ן.

'אמר רבי יוסי בר אבין: בוא וראה כמה הביבה מצוה בשעתה, שהרי מפניהם עומדין מפני תלמידי חכמים אין עומדין. ודלמא שאני התם דא"כ אתה מכשילן לעתיד לבא' — אעפ"י שדחו בגמרא הראיה, כתב הט"ז (יו"ד ססא סק"ב) שמדברי ר' יוסי בר אבין יש לשמוע שיש לקום מפני כל העושה מצוה. ובזה פירש את ההלכה המוזכרת בירושלמי ובפוסקים (שם), שהרואה את המת, אפילו במקום שאינו צריך ללוותו, צריך לעמוד מפניו. ופירש הט"ז מפני העוסקים עמו, שהם עוסקים במצות גמילות חסד באותה שעה. וככל דבריו נמצא כתוב כבר בספר חסידים (תקפ).

א. נראה לכאורה שהט"ז מפרש שדחית הגמרא כאן מתיחסת רק לחיוב לעמוד לבעלי אומניות — חיוב זה אינו אלא במביאי ביכורים מפני הטעם המיוחד, אבל במקום שאין חסרון כיס — משמע שיש לעמוד בפני עושי מצוה. ומכאן למד לשאר מצוות.

ב. גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה. (לפי שדוואג ומצטער יותר פן יעבור, שלא כמי שאין מצווה שיש לו פת בסלו, שאם ירצה — יניח. ותוס'. ואעפ"י שזה האחרון עושה מאהבה ולא מפני החיוב, ומצד זה בדין היה שייחשב יותר. מפרשים).

דף לב

- סג. א. כיבוד אב, משל בן או משל אב? האם רשאי אדם ליתן מעשר עני לאביו עני?
 ב. האם מותר לו לאב לבדוק את בנו אם רתחן הוא, על ידי קריעת שיראים בפניו?
 ג. הרי שהיה אביו עובר על דברי תורה או טועה במשנתו, כיצד יאמר לו?
 ד. מי שאביו אומר לו השקיני מים, ומצוה אחרת מזומנת לפניו לעשותה — מה יעשה?
 ה. האם אב שמחל על כבודו כבודו מחול אם לאו?

א. רב יהודה אמר: כיבוד אב — משל בן. רב נתן בר אושעיא אמר: משל אב. וכן הורו החכמים לרב ירמיה [ויש אומרים: לבנו]. ואף על פי שמשל אב, צריך לכבד אב ואם גם אם כרוך הדבר בביטול מלאכה (כבוד את אביך...; כבוד את ה' מהונך — מה להלן בחסרון כיס אף כאן בחסרון כיס). (כתבו התוס': משמע שהלכה משל אב, וכן נפסק בשאלות דרב אחאי. (וכן כתבו שאר פוסקים). ואם אין לאב ממון ולבן יש, צריך הבן לפרנסו משלו, מדין כופין על הצדקה).
 משמע בסוגיא שלדעת האומר משל בן, אפילו נטלו ממנו אביו או אמו ארנק מלא כסף וזרקוהו לים בפניו — אינו מכלימם. אבל למאן דאמר משל אב, דוקא בארנק השייך לאב [והבן ראוי ליורשו והריהו מפסיד בשל כך] אסור, אבל בארנק של בן, רשאי למנוע מאביו מלזרוק גם אם על ידי כך ייכלם.

א. מבואר בתוס' שמדובר בענין שיש לאב קורת רוח בכך, כגון שזורקו לים כדי להטיל אימה על אנשי ביתו, אבל בלאו הכי, אם בחנם משליך — רשע הוא, שעובר ב'בל תשחית'. או מדובר שמשליך בשוגג בחמתו, וכיון שנהנה בהשלכת הארנק — אין להכלימו. ב. נודמן לו כיבוד אב, ואבידת עצמו, ואבידת חבירו — נראה לר"י, אפילו למאן דאמר 'משל בן' יניח כבוד אביו ואבידת חבירו ויעסוק באבידתו, כיון שאין האב נהנה באבידה עצמה, אין הבן חייב להפסיד אבידתו בשביל אביו.

פרטים וגדרים נוספים בענין 'משל אב' — ע' שבט הלוי ח"ט קצז).

האכלת אביו מעשר עני; למאן דאמר משל אב — מותר, ולמאן דאמר משל בן — הלא נמצא פורע חובו משל עניים הלכך אין מותר אלא בהעדפה, כלומר סעודה יתירה, שאינו חייב ליתן לאביו אלא סעודה בינונית. ואף על פי כן אמר רבי יהודה, תבא מארה למי שמאכיל את אביו מעשר עני, שאין הדבר ראוי ונכון משום זילות.

כתבו פוסקים שממעשר כספים מותר להאכיל לאביו, ולא אמרו 'תבוא מארה' אלא במעשר עני דאוריתא. (עפ"י תשובת ר"ד אופנהיים. ע' פרי יצחק ח"ב כז).

ב. רב הונא קרע שיראים בפני רבה בנו כדי לראות אם ירגז אם לאו. ופירשו שמחל לו מראש על כבודו (וצריך לומר שהודיעו מקודם לכן שהוא מוחל. תוס'), אבל בלאו הכי אסור, שמא ירתח על אביו ונמצא מכשילו בעבירה. וגם אין התר אלא באופן שאינו משחית את הבגד, כגון שקורע במקום התפר, אבל בלאו הכי אסור משום בל תשחית.

ג. הרי שהיה אביו עובר על דברי תורה, אל יאמר לו: 'אבא, עברת על דברי תורה' או 'אבא, כך כתוב בתורה!' אלא אומר לו: אבא, מקרא כתוב בתורה כך.

מרש"י משמע שמודיעו הדין, והוא מבין מאליו שטעה. ומדברי הרמב"ם (ממרים ו,יא) מבואר שאומר לו בדרך שאלה, האם אין הדין כן?! וכן כתב המאירי (בסנהדרין פ: ע"ש) שיראה הבן כמסופק בעצמו בדבר ושואל.

וכן אם טעה בלימודו, לא יאמר לו בפירוש שהוא טועה, אלא יאמר בדרך של כבוד. (ואפילו הבן רבו של אביו ומלמדו תורה. כגון רב יהודה שלימד ליחזקאל אביו, וכדלהלן לג:).

ד. אבא אומר השקיני מים, ומצוה לעשות — אלעזר בן מתיה אומר: מניח אני כבוד אבא ועושה את המצוה, שאני ואבא חייבים במצוה. איסי בן יהודה אומר: אם אפשר למצוה ליעשות על ידי אחרים — תיעשה על ידי אחרים וילך הוא בכבוד אביו. אמר רב מתנה: הלכה כאיסי בן יהודה.

א. אם כבר עוסק במצות כיבוד אב, ונודמנה לידו מצוה אחרת — יש אומרים שפטור ממנה כדין עוסק במצוה פטור מן המצוה (ע' קובץ הערות יבמות ה,ט שכתב לענין השבת אביה שאינו נפטר, משום הלא' שיש בה — משמע שבשאר מצוות עשה פטור) ויש שאינם סוברים כן (ע' שו"ת בנין שלמה ח"ב יו"ד יח; הערות במסכת סוטה מד:).

ויש סוברים שכל שמתעסק בעיקר הכיבוד, כגון ששוחט ומבשל לאביו, הכיבוד דוחה אפילו לא-תעשה (ע' ריטב"א יבמות ה; קובץ הערות יג,ב).

ב. דבר הכרוך בבזיון אב ואם, הואיל ועובר עליו בארור מקלה אביו ואמו אינו נדחה מפני מצוה אחרת. (עפ"י שו"ת משיב דבר ח"ב ג. וכן צדד בקובץ הערות יז,א).
עוד בענין דחיית איסורים ע"י מצות כיבוד הורים — ע' ביבמות ה.

ה. האב שמחל על כבודו — כבודו מחול.

ואין ראוי לאב למחול בתמידות על כבודו. (עפ"י פוסקים).

סד. הרב, הנשיא והמלך שמחלו על כבודם — האם כבודם מחול?

בשם רב חסדא מסרו: הרב שמחל על כבודו — אין כבודו מחול. ורב יוסף אמר: כבודו מחול (וה' הלך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם...). וכן הסכים רבא לבסוף, כי לאחר שלמד, התורה שלו היא (ובתורתו יהגה) ויכול למחול על כבודה-כבודו. ואעפ"כ, כאשר הרב עומד ומשמש לתלמידיו, יש להם להדרו ולנוע במקומם כרוצים לעמוד מפניו.

הסיקו שנשיא שמחל על כבודו כבודו מחול, וכדרך שנהג רבן גמליאל במשתה בנו, שהיה עומד ומשקה לאחרים [ואולם רבי אליעזר לא נטלו, אבל רבי יהושע קיבל], וכאברהם אבינו שעמד ושימש את אורחיו שנדמו לו כערביים. ורבי צדוק למד זאת מכבודו של מקום, שמשיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד.

אמר רב אשי: אפילו למאן דאמר נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו — אין כבודו מחול (שום תשים עליך מלך — שתהא אימתו עליך).

פרטים נוספים בדין מחילת המלך על כבודו — בסוטה מא.

דפים לב — לג

- סה. א. מפני שיבה תקום והדרת פני זקן — במי הכתוב מדובר?
 ב. מתי וכמה יש לקום בפני הזקן, רבו מובהק, אב בית דין והנשיא?
 ג. האם חיובי קימה והידור אמורים אף במקום ביטול מלאכה וחסרון כיס?
 ד. האם קימה והידור נוהגים במקומות שאינם של כבוד?
- א. מפני שיבה תקום והדרת פני זקן — לדברי חכמים, הכתוב מדבר בזקן חכם, (כמו אספה לי שבעים איש מזקני ישראל) ולא בזקן אשמאי. ורבי יוסי הגלילי מוסיף אפילו יניק ותכים. זקן — זה שקנה חכמה. איסי בן יהודה אומר: אפילו כל שיבה במשמע. וכן פסק רבי יוחנן הלכה.
 לפירוש רבנו תם, לדברי חכמים אין מצוה לקום בפני זקן בור ועם הארץ, אף על פי שאינו רשע.
 להלכה נפסק שמצוה לקום מפני כל חכם, אפילו יניק ותכים, ואפילו אינו רבו אלא שהוא גדול ממנו וראוי ללמוד ממנו. וכן מצוה לקום מפני שיבה עם הארץ שאינו רשע, דהיינו מבין שבעים שנה. (עפ"י יו"ד רמד, א).
 בעל מעשים, מבואר בגמרא שצריך לקום מפניו אפילו הוא קטן ממנו בחכמה.
 רבי יוחנן היה נוהג לקום מפני סבים נכרים, אמר: כמה הרפתקאות עברו עליהם. רבה (כצ"ל. 'אמת ליעקב) לא היה נעמד מפניהם אבל עשה להם הידור. אביי נתן להם ידו (לתמכם. רש"י), ורבא היה משלח את שלוחו לצאת לקראתם לכבדם. רב נחמן היה משלח להם את משרתיו אבל הוא בעצמו נמנע משום כבוד התורה.
- ב. זקן עובר; מצוה לעמוד בד' אמות ולא מרחוק (כדי שיהא מוכח שמפניו הוא עומד; תקום והדרת — קימה במקום שיש הידור). וכיון שעבר ד' אמות — יושב.
 ואולם אם היה רבו מובהק, עומד מלא עיניו (אביי. וכן נהג בעצמו כאשר היה רואה ממרחק אוני חמורו של רב יוסף, היה נעמד). ואפילו מהעבר האחר של הנהר.
 אב בית דין עובר; עומדים מלפניו מלא עיניו. וכיון שעבר ד' אמות — יושבים.
 נשיא עובר; עומדים מלפניו מלא עיניו ואין יושבים עד שישב במקומו. (והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו והביטו אחרי משה עד באו האהלה).
 רבו מובהק שצריך לעמוד מפניו עד שייעלם מעיניו — אם הגיע למקומו וישב שם, או אפילו הגיע למקום מסוים שאין דעתו לישב שם, ונעמד, כגון שעולה לתורה ונעמד ליד הבימה, או שדורש בעמידה והגיע למקום דרשתו ונעמד — מותר לישב. (עפ"י מנחת שלמה לג, בבאר דברי הפוסקים — או"ח רמב"ח). והוא הדין כשהחכם מרקד סביב, נחשב כל החדר מקומו, ואין צריך לעמוד בכל פעם שעובר לפניו. (הליכות שלמה יב, יט — מכתבי תלמידים).
 ואם נעצר החכם לדבר עם אחד בעסקיו — אין זה נחשב כהגיע למקומו וחייבים העומדים להישאר על עמדם. ואולם חכם שאינו רבו מובהק, יש לומר שכיון שפנה לעסקיו, אעפ"י שאינו עומד במקומו הראוי, נחשב כאילו עקר מכנגד פניו ומותר לישב. (עפ"י מנחת שלמה שם).

אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית — כדי שלא יהא כבודו מרובה מכבוד שמים.

כתבו התוס': נראה שדין זה אינו נוהג אלא באותם הדרים בבית הרב, אבל תלמידים אחרים חייבים לעמוד אפילו מאה פעמים ביום, שמא יראה אחר ויחשדם. ואפילו אותם הדרים בבית הרב, אם באו פנים חדשות צריכים לעמוד.

רבי אלעזר אמר: אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו בשעה שעוסק בתורה. וכן סבר רבי שמעון בר אבא. אבל אביי דחה דעה זו ונקט שצריך לעמוד.

אמר רבי אלעזר: כל תלמיד חכם שאין עומד מפני רבו — נקרא רשע ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח...

לא יעצים עיניו כמי שלא ראוהו (...תקום ויראת מאלקיך — דבר המסור ללב שאין מכיר בו אלא ה' לבדו).

אין לזקן להטריח על הציבור להעמידם (אם יכול לילך דרך אחרת. זקן יראת). ואמר אביי: אנו נוקטים, זקן המקיף — חי (= מאריך ימים). וכן נהג אביי בעצמו. וכן רבי זירא.

ג. קימה והידור האמורים בתורה, אינם בדבר שיש בו חסרון כיס או ביטול מלאכה (תקום והדרת — מה הידור שאין בו ביטול, אף קימה. ומה קימה [שהיא בלא ביטול מלאכה] אין בה חסרון כיס, אף הידור). יש מפרשים שבעלי אומנויות, לא רק שהם פטורים מלעמוד אלא אינם רשאים לעשות כן, אם משום שאם יעמדו, ייראו השאר שאינם עומדים כמבזים תלמידי חכמים. או מפני ביטול מלאכה אסרו חכמים הדבר (עריטב"א ועוד). ואולם התוס' נקטו שאין איסור בדבר. וכן משמעות השלחן-ערוך.

[אעפ"י שבעלי אומנויות אינם עומדים מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם, עומדים הם בפני מביאי הביכורים ושואלים בשלומם, ואומרים להם: אחינו אנשי מקום פלוני — בואכם לשלום. אמר רבי יוסי בר אבין: בוא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה. ויש שם טעם נוסף: כדי שלא ימנעו פעם אחרת מלבוא].

ד. אין קימה והידור נוהגים בבית הכסא ובבית המרחץ (תקום והדרת — לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור). ודוקא בבית הפנימי, מקום שבני אדם עומדים שם ערומים, אבל בבית החיצון שעומדים שם לבושים — צריך לקום.

דף לג

10. א. היה הבן רבו של אביו, האם קמים זה מפני זה?
- ב. האם רכוב כמהלך דמי לענין קימה בפני הרכוב, אם לאו?
- ג. מהו לעמוד מפני ספר תורה?
- א. בנו והוא רבו — נסתפקו בגמרא האם צריך הבן לעמוד בפני האב. וכן נסתפקו האם האב עומד בפני הבן, ולא נפשט הדבר.
- ונפסק להלכה שכל אחד מהם עומד מפני השני. ורשאי הבן למחול על כבודו ולשמש את